

Л.В. Яшук
(Житомир)

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ (НА МАТЕРІАЛІ РЕЄСТРУ ПІДДАНИХ 1586 РОКУ м. ЯМПОЛЯ І ПРИЛЕГЛИХ ДО НЬОГО СІЛ)

Українська історична антропонімія була об'єктом наукових інтересів багатьох мовознавців: С.П. Бевзенка, Л.Л. Гумецької, М.О. Демчук, І.В. Єфименко, Р.Й. Керсти, О.Д. Неділька, Р.І. Осташа, С.Є. Панцьо, І.Д. Сухомлина, Л.О. Тарновецької, І.Д. Фаріон, В.Ю. Франчук та ін. Вагомий внесок у її розвиток зробили й польські науковці Е. Вольнич-Павловська, І. Митник, Е. Рудольф-Жолковська, В. Шульовська та ін. Зокрема, І. Митник ґрунтовно дослідила антропонімію Волині XVI–XVIII ст., зважаючи на соціальний статус особи та її етнічну належність¹.

Мета статті – проаналізувати імена підданих XVI ст. м. Ямполь і прилеглих до нього сіл: описати словотвірні варіанти чоловічих християнських імен, що входять до складу однолексемних іменувань та дволексемних антропонімоформул; визначити структурні особливості наявних у пам'ятці чоловічих і жіночих імен; виокремити продуктивні моделі чоловічих дволексемних антропонімних формул. Джерелом дослідження слугує інвентар міста Ямполь (Янполь, Янушполь) і прилеглих до нього сіл: Дідківців, Довгалівки, Лепесівки, Святця, В'язівця, Лисогірки, Паньківців, Тихомля – із реєстром їхніх підданих (Ямпіль, 1586 р.). Документ склав кременецький возний Іван Білокриницький під час передання князівни Барбари, дочки-спадкоємиці покійного князя Стефана Збараського, в опіку князем – кременецькому старості, брацлавському воеводі Янушеві Збараському та Костянтинові Владиславовичу Збараському (Кременець, 1592 р.)².

На період XVI–XVIII ст. календарні імена візантійського походження в різних фонетичних, морфологічних і словотвірних варіантах становлять понад 90%³. В аналізованому іменнику така ж статистика: у складі 194 дволексемних антропонімоформул у позиції першого компонента засвідчено лише 5 слов'янських імен і їхніх дериватів: *Богданъ* Соки(р)ка (УПРД 495); *Боры(с)* Стары(и) (УПРД 496) < *Бориславъ* або *Богорис* (Демчук 85–86). Р.М. Козлова наголошує, що генетичне гніздо **Bor-* (**Borъ*, **Bora*, **Boro*) реалізувало семантику 'боротися, битися', яку відображають і композити зі складником **Bori-*, **borъ*: **Borigněvъ*, **Borimirъ*, **Borislavъ*, **Borivojъ* (у яких **bori-* – форма імператива від дієслів **borti*, **boriti*), а також **Domaborъ*, **Ratiborъ*, **Světoborъ*, **Vojeborъ*⁴; *Во(у)тко* Скри(п)ка (УПРД 494) – дериват від двоосновного слов'янського імені *Voimъxъ* або *Voim* (Чучка 2011: 111); *Жда(н)* Муслєнѣ (УПРД 496), *Жда(н)ко* (УПРД 495).

Серед християнських імен значна частина повних варіантів, які зазнали фонетичної адаптації на українському мовному ґрунті: *А(в)-ра(м)* И(л)ичичь, *Вакула* Кунашеви(ч) (УПРД 494), *Гараси(м)* (УПРД 495), *Га(в)рило* Ти(н)чи(к) (УПРД 494), Кривохижа *Дави(д)*, *Дими(д)* Со(ц)ки(и), *Иєвѣ* Са(л)ченѣ (УПРД 495), *Ка(р)нъ* Іванови(ч) (УПРД 494), *Коно(н)* (УПРД 495), *Макси(м)* Рє(з)никъ (УПРД 494), *Микита* Соке(р)ка, *Мо(у)се(и)* (УПРД 495), *Нико(н)* (УПРД 496), *Ωмєлѣнъ* (УПРД 494), *Ω(х)рємъ* (УПРД 496), *Па(н)кратъ* (УПРД 495), *При(с)* Стары(и) (УПРД 496) < *Фирсъ* (Керста 130), *Рома(н)* Жи(д)ченѣ, *Сєвєри(н)* боѣри(н) (УПРД 496), Дє(ш)чишъ *Сємє(н)*, *Сѣ(рєи)* (УПРД 495), *Хома* Рє(з)никъ (УПРД 494).

Як відомо, асемантичність та індивідуалізувальне призначення християнських імен сприяли перенесенню на них способів східнослов'янського словотвору, тому майже кожне базове ім'я (а популярні передусім) швидко «обросло» багатьма похідними⁵. В аналізованих антропонімах наявні усічення: апокопа *-ий*: *А(н)то(н)* пасту(х) (УПРД 495), *Дєни(с)* (УПРД 496), *Па(р)хомъ* Світло, *Потанъ* (УПРД 494), *Прота(с)* (УПРД 495). За свідченнями Р.Й. Керсти, з 86 імен на *-ий* тільки 34 не мають цього суфікса⁶; *Θє(д)* Шуть, *Ма(н)* Ко(р)женѣ (УПРД 495) < *Мануїл*, *Томан* (Чучка 2005: 362) або < *Manislaw* (Демчук 59, 77; Фаріон 236); синкопа: *Ко(р)ни(и)* Ку(ш)ни(р) (УПРД 494) < *Корнилий* (Керста 117), *Ма(р)тинъ* (УПРД 495) < *Мартинианъ* (Керста 119); афєреза: *Си(д)ор* (УПРД 496) < *Исидоръ* (Керста 115); поєднання різних типів усічення: *Пана(с)* Шашченѣ (УПРД 495) < *Афанасий* (Кер-

ста 105). Антропоніми *Срєми(и)* Литвинь (УПРД 495) < *Иеремия* (Керста 113), *Малаѳе(и)* (УПРД 495) < *Малахия* (Керста 119) утворено способом перетворення суфікса *-ий(а)* на *-ий*.

Усічено-суфіксальні іменні варіанти представлені поодинокими прикладами: *Га(х)но* Юшченя (УПРД 495) – дериват від *Гапон* < *Агафонь* чи якогось імені на *Га-*; цього варіанта не зафіксовано серед чоловічих імен XVI ст. (Р.Й. Керста), в іменниках Волині XVI–XVIII ст. (І. Митник) і Житомирщини XVI–XVII ст. (Л. В. Яцук), у «Реєстрі Війська Запорозького 1649 року» (Р.І. Остах)⁷; *Михно* Ѡтаманєня (УПРД 495); *Са(х)но* Рудє(б)ченя (УПРД 494) < від *Сафоній*, *Софоній* чи якогось іншого імені на *Са-* (Чучка 2005: 504) або від *Олександр* (Мутник 75); *Ми(ц)* (УПРД 496) співвідносно з *Михайло* (Чучка 2011: 387), *Микола* (Мутник 59); *Ста(с)* Ля(х) (УПРД 496) – слов'янське суфіксальне утворення від календарного імені *Євстахій* через стадію варіантів *Остан*, *Стах*, зближення з іменем *Станіслав* відбулося пізніше (Чучка 2011: 331).

Найбільше в іменнику суфіксальних варіантів власних особових християнських імен. Суфіксація власних імен, як і їхнє усічення, має свої особливості: а) поряд із суфіксами, які вживають для творення апелятивів, часто використовують специфічні іменні суфікси; б) суфікси можуть приєднуватися до повних імен і до їхніх усічених варіантів; в) емоційне значення суфіксів досить швидко «вивітрується»⁸.

Найбільше словотвірних варіантів із-поміж досліджуваних християнських імен має ім'я *Михайло*: *Ми(с)ко* Швє(ц) (УПРД 494), *Михно* Ѡтаманєня, *Мишу(и)ко* (УПРД 495), *Ми(ц)*, *Мици(к)* (УПРД 496). По три варіанти засвідчено в іменах *Григорий*, *Ивань*, *Лавринь*, *Петро*, *Федорь*, *Янь / Ивань*, *Ярмола*: *Гринє(ц)* Велики(и) (УПРД 495), *Грицко* Смєльчєня (УПРД 494), *Гри(ш)ко* боьри(н) (УПРД 496); *Ива(н)* Танчи(к) (УПРД 494), *Ивашко* При(с)тралєня (УПРД 494–495), *Иваню(к)* Залє(н)ски(и) (УПРД 496); *Лаври(н)* Кова(л), *Ла(в)ри(к)* (УПРД 495), *Ла(в)рошъ* Коши(ч) (УПРД 494); *Пє(т)ръ* Брасимєня (УПРД 495), *Пє(т)ра(ш)* Борисєня (УПРД 496), *Пє(т)ро(ш)* Го(н)ча(р) (УПРД 495); *Ѧдо(р)* Кривохижи(ч) (УПРД 496), *Ѧдо(р)ко* Ра(ст), *Ѧ(д)* Шуть (УПРД 495); *Ї(н)* Ля(х) (УПРД 494), *Ї(н)ко* Го(р)догача (УПРД 495), *Ї(с)ко* Бо(н)да(р) (УПРД 494), пор. *jancko* (1570 р.), *Jaško* (1620 р.), *Jasko* (1734 р.) < *Jan* (Мутник 111); *Ї(р)мола* Слєць (УПРД 494), *Ї(р)макъ*, *Ї(р)мо(ш)* Кудрикъ (УПРД 495). По два варіанти виявлено в антропонімах *Андрей*, *Васи(л)*, *Ку(з)ма*, *Лука*, *Мануиль*, *Мартинь*,

Матвей, Остапъ, Стахий / Ёвстахий, Степанъ, Тимофей, Яковъ: А(н)дрѣ(и) Іа(р)макови(ч) (УПРД 496), А(н)дрѣ(ш)ко Го(н)ча(р) (УПРД 494); Васи(л), Васута Мо(с)ка(л) (УПРД 495); Ку(з)ма Кунашѣви(ч), Кузко Стары(и) (УПРД 495); Ма(н) Ко(р)женѣи, Манина Кова(л) (УПРД 495); Мартинъ Ива(х)ненѣи (УПРД 495), Ма(р)ци(н) Бутченѣи (УПРД 494); Ѡста(н) (УПРД 496), Ѡ(с)танко Налу(ж)ны(и) (УПРД 494); Ста(с) Лѣ(х) (УПРД 496), Сташко Мазѣръ (УПРД 494); Сте-па(н) Колѣ(с)ни(к), Стѣ(ц)ко Коцапи(р)ка (УПРД 495); Тимо(ш), Ти-мушъ Лесота (УПРД 495); Іако(в) (УПРД 496), Іаковѣ(ц) Га(и)дѣ(к) (УПРД 495).

Найбільшою продуктивністю серед формантів вирізняється суфікс *-к(о)*, який уже в давньоруську добу втратив демінутивно-експресивне значення й перетворився на нейтральний структурний ономастичний формант⁹. Здатність приєднуватися до будь-яких основ, крім тих, які закінчуються сполученням двох приголосних (пор. *Дмитръ – Дмитрикъ* Ко(р)ниенѣи (УПРД 494), *Петръ – Пѣ(т)ра(ш)* Борисенѣи (УПРД 496), *Пѣ(т)ро(ш)* Го(н)ча(р): УПРД 495), сприяла тому, що майже кожне ім'я церковного календаря могло мати народний варіант на *-к(о)*.

Цей формант зрідка приєднується до повних імен: *Ѡѣдо(р)ко* Ра(ст), *Іа(н)ко* Го(р)догача (УПРД 495). Найчастіше твірними основами похідних варіантів на *-к(о)* слугують усічені імена: *Бла(ж)ко* (УПРД 494), пор. *Вѣажко* 1545 р. < *Вѣажѣј* (Мутнік 108); *Игнатко* Мо(с)ка(л); *Кли(м)ко* Шелѣ(ст)ь; *Кузко* Стары(и) (УПРД 495); *Ла(з)ко* (УПРД 496) < *Лазъ* < *Лазаръ* (Фаріон 225); *Ѡни(с)ко* Скаленѣи; *Па(н)ко* Ко(р)жъ (УПРД 495) < *Па(н)*, пор. імена *Ранко* (1548 р.), *Raniuk*, *Ranuta* (1620 р.) < *Rantęejmon* (Мутнік 66–67); *Ѡ(с)танко* Налу(ж)ны(и) (УПРД 494); *Сѣнко* Ко(р)женѣи (УПРД 495) < *Семен* (Керста 126) або від *Арсений* (Чучка 2005: 509); *Ха(р)ко* Мо(с)ка(л) (УПРД 494) < *Харитонъ* або *Захария* (Керста 137; Чучка 2005: 584); *Хи(л)ко* Крьвохиженѣи (УПРД 495) < *Хи(л)*, яке може бути усіченим варіантом від імен із початковим *Фил-* (*Филимонъ, Филиппъ, Филофей*) або, на думку П.П. Чучки, походити від *Рахиль, Філь* (Чучка 2005: 585); *Ю(р)ко* (УПРД 495); *Ю(с)ко* Па(р)пури(ч) (УПРД 496) < *Иосифъ* (Керста 76–77, 115) або від *Juchut, Jefut* (Мутнік 45).

Поєднується цей формант з усічено-суфіксальними варіантами імен: *Ма(с)ко* Про(с)ку(р)ка (УПРД 495) < *Масъ* < *Максим, Мануїл* (Трійняк 206, 209); *Іа(с)ко* Бо(н)да(р) (УПРД 494), пор. *Ясь* (1) (Реєстр

516) < *Иванъ* (Керста 114) або від *Яковъ* (Фаріон 322; Трійняк 416); *Да(ц)ко* (УПРД 495) < *Дасий*, яке з XVIII ст. починає співвідноситися з *Данило*, *Богдан*, *Йордан*, *Давид* (Чучка 2005: 187); *Стє(ц)ко* Коцапи(р)ка (УПРД 495); *Ї(ц)ко* Ми(ш)чени (УПРД 496), пор. *Яц* (1569 р.), *Јаско* (1552 р.) < *Яковъ*, *Якимъ* (Мутнік 41); *Ивашко* При(с)тралени (УПРД 494–495); *Ла(ш)ко* Шве(ц) (УПРД 495) – дериват від християнських імен *Власъ*, *Євласий*, *Євламний* (Мутнік 83) або від *Лашъ* < *Лазаръ*, *Блажко* чи результат усічення імен [*Васу*]лашко, [*Єв*]лашко, [*Михай*]лашко тощо (Чучка 2005: 328); *Ле(ш)ко* Σ(р)мошени, *Олєш-ко* (УПРД 495) < *Олександръ*, *Олексей*, *Єлисей* (Керста 104, 101); *Па(ш)ко* Про(с)кўрка (УПРД 495) < *Пашъ* < *Павло* або *Пахомій*, *Пафнутій* (Чучка 2005: 434). Пор. також суфіксальні іменні деривати: *А(н)дрў(ш)ко* Го(н)ча(р); *А(р)тишко* Світло (УПРД 494); *Кури(ш)-ко* Тиракало (УПРД 495) < *Кирило*, пор. патроніми *Kuraszko* (1640 р.), *Kiryusz* (1620 р.) (Мутнік 51); *Мєлє(ш)ко* Га(и)дўк (УПРД 495), пор. *Мєлєх* (1570 р.), *Mieleszko* (1571 р.) < *Мелетий*, *Омелянь* (Мутнік 57); *Тєрєшко* (УПРД 495), пор. *terech* (1570 р.), *Tereszko* (1604 р.) < *Терентий* (Мутнік 79); *Їрошко* Мицик (УПРД 495), *Jaroszcz* < *Ярофей*, *Ярема*, *Ярослав* (Мутнік 44).

Суфікс *-к(о)* може приєднуватися до різних варіантів того самого імені: *Грицко* Смєльчени (УПРД 494), *Гри(ш)ко* боMRI(н) (УПРД 496); *Ми(с)ко* Шве(ц) (УПРД 494), *Мишу(ц)ко* (УПРД 495).

Інші суфікси менш продуктивні. Зокрема, наявні варіанти з формантами *-єцъ*, *-икъ*, *-ук*: *Авдєє(ц)* (УПРД 495), *Ганє(ц)* Кривохижи(ч) (УПРД 496), *Гринє(ц)* Велики(и), *Іаковє(ц)* Га(и)дў(к) (УПРД 495); *Дмитрикъ* Ко(р)ниєни (УПРД 494), *Ла(є)ри(к)* (УПРД 495), *Мици(к)* (УПРД 496), *Процикъ* (УПРД 495), *Трўши(к)* Ворожи(н)ко (УПРД 494) < *Трушъ* < *Трифонъ* (Керста 128) або від *Труфан*, *Трухан*, що з *Митрофан* (Трійняк 365–366; Чучка 2005: 560); *Иваню(к)* Залє(н)ски(и) (УПРД 496). Серед суфіксів із компонентом *-ш-* найчастіше вживаний формант *-ошъ* у сполученні з повними й усіченими основами імен: *Ла(є)рошъ* Коши(ч) (УПРД 494), *Пє(т)ро(ш)* Го(н)ча(р), *Тимо(ш)*, *Ї(р)мо(ш)* Кудрик (УПРД 495); зрідка – *-ушъ*, *-ашъ*, *-ишъ*: *Бартушъ* Кравецъ (УПРД 494), пор. *Bartosz* (1563 р.) < *Barłomiej* (Мутнік 106–107); *Тимушъ* Лєсота (УПРД 495); *Пє(т)ра(ш)* Борисєни (УПРД 496); *Го(р)пишъ* Мицєви(ч) (УПРД 495), пор. чол. ім'я *Азрина* (Трійняк 22), на Волині жін. *Норпина* (1759, 1762 рр.) < *Ангурупа*, *Норпуна* (Мутнік 132); варіант *Горпишъ* не представлений у дослідженнях Р.Й. Керсти, І. Митник, Р.І. Остаха, Л.В. Яцук¹⁰.

Поодинокі приклади імен із суфіксами *-акъ*, *-к(а)*, *-ин(а)*, *-исъ*, *-ут(а)*: *Я(р)макъ*, *Лу(ч)ка* Замрибо(р)щъ, *Манина* Кова(л) (УПРД 495), *Матисъ* Свицерски(и) (УПРД 494), *Васута* Мо(с)ка(л) (УПРД 495).

Дволексемні антропонімні моделі – найбільш поширений спосіб ідентифікації чоловіків у аналізованому антропоніміконі (194 дволексемних і 96 однолексемних імен). «Поширення антропонімних формул у староукраїнській мові тісно пов'язане з християнізацією іменника. ... Обмежена кількість імен, які перебували в активному обігу українців, примушували антропонімійну систему поступово відмовлятися від однолексемних антропонімів як від єдиного способу визначення особи»¹¹.

Перший компонент дволексемних антропонімоформул – християнське, зрідка слов'янське ім'я, другий – прізвищева назва. Цей тип іменування в Україні XVI–XVIII ст. мав абсолютну перевагу над усіма іншими, тобто «українська антропонімійна система цього періоду була у своїй основі двочленною»¹². С.М. Пахомова наголошує, що в українських писемних пам'ятках XIV–XVIII ст. переважають дві дволексемні антропонімні формули, які утворюють ядро антропонімосистеми: *особове ім'я + патронім* (здебільшого від батьківського прізвища) та *особове ім'я + прізвище*. Діахронійне вивчення цих найпоширеніших формул у текстах XIV, XV та XVI ст. демонструє зміни у співвідношенні між ними в бік зменшення АФ *особове ім'я + патронім* на користь АФ *особове ім'я + прізвище*¹³.

У досліджуваному документі найпоширеніша дволексемна формула *особове ім'я + патронім* із суфіксом *-ен(я)*, *-ович / -евич*, *-ич*. Твірною основою для таких патронімів слугують:

а) християнські імена (повні, усічені, суфіксальні та усічено-суфіксальні): *Ле(ш)ко Σ(р)мошєнґа* (УПРД 495), пор. патронім *Jarmoszenia* (1633 р.) та ім'я *Ярмош* (1573 р.), які І. Митник зафіксувала в пам'ятках Волині XVI–XVII ст. (Мутник 44); в іменнику Житомирщини XIV–XVII ст. засвідчено варіанти *Ермошъ* (1 фіксація) / *Ярмошъ* (5) (Яшук 253, 259): у *Е(р)моша* (1606 р.) (ЖК 4, 368 зв.) і *Ярмоша* Пє(р)лика (1650 р.) (ЖК 13, 568 зв.), *Ярмошиха* (1618 р.) (АЮЗР III/1, 248); у «Реєстрі...» 6 козаків мають ім'я *Ярмошъ* (Реєстр 516) < *Єрмолай* (Керста 112); *Мартинъ Ива(х)нєнн* (УПРД 495); *Дмитрикъ Ко(р)ниєнн* (УПРД 494); *Я(ц)ко Ми(ш)чєнн* (УПРД 496); в ідентифікації селян на Волині XVI–XVII ст. наявні ім'я *Misczenia* (1614 р.) і патронім *Miszczenia* (1604 р.) (Мутник 58) < *Миско*, пор. *Ми(с)ко* Швє(ц)

(УПРД 494), або від *Мишко*; в іменнику нижчих верств Житомирщини XIV–XVII ст. співвідношення *Миско*: *Мишко* – 67 : 28 (Яцук 255), у «Реєстрі...» – відповідно 878 : 31 (Реєстр 515); Ва(с)ко *Нику(н)чєнѧ* (УПРД 494), пор. *Нико(н)* (УПРД 496); А(н)дре(и) *Протасєнѧ*; Стє(ц)ко *Са(х)нєнѧ* пор. *Са(х)но Ко(н)дратєнѧ* (УПРД 495), *Sachnєnia* (1620 р.) (Мутнік 75); Ва(с)ко *Ω(с)тапъчєнѧ*; Га(х)но *Юшчєнѧ* (УПРД 495), пор. *Ю(с)ко* Па(р)пури(ч) (УПРД 496); в антропоніміконі Волині засвідчено патронім *Iusczenia* (1604 р.) (Мутнік 46); Ми(с)ко *Якймєнѧ*; Ва(с)ко *Андры(и)кови(ч)* (УПРД 495); Ка(р)пъ *Иванови(ч)* (УПРД 494); Ку(з)ма *Кунашєви(ч)* (УПРД 495), пор. засвідчений на Волині патронім *Кунашович* (1578 р.) та імена *Kunasz* (1563 р.), *Кунаш* (1569 р.) (Мутнік 49) і *Коно(н)* (УПРД 495); *Павєль Кунъцєвичъ* (УПРД 494), пор. патронім *Кунцєвич* (1578 р.) та ім'я *Кунєц* (1563 р.) < *Конон* (Мутнік 48–49). П. П. Чучка вважав, що ім'я *Кунєць* походить від укр. діалектного апелятива *куна* 'куниця' або від етроніма *кун* 'куман' (Чучка 2011: 212); Ива(н) *Куцєви(ч)* (УПРД 494). І. Митник зафіксувала на Волині патронім *Kisewicz* (1563 р.) та ім'я *Куц* (1578 р.) < *Микола* або від *Конон*, *Кондрат*, *Костянтин*, *Никон* (Мутнік 59); Го(р)пишъ *Мицєви(ч)* (УПРД 495). На Волині засвідчено *Micewicz* (1563 р.), *Мицєвичъ* (1578 р.) (Мутнік 59); Ива(ш)ко *Сє(р)гєєви(ч)* (УПРД 496); А(н)дре(и) *Я(р)макови(ч)* (УПРД 496). У пам'ятках Волині наявні іменні варіанти *jarmak* (1570 р.), *Iarmak* (1604 р.) та *Jermak* (1614 р.), *Iermak* (1563 р.) і патронім *Iermakowicz* (1563 р.) (Мутнік 44) < *Єрмолай* (Керста 112); А(в)ра(м) *И(л)ичичъ* (УПРД 494) та ін.;

б) слов'янські автохтонні імена (комполітивні, відкомполітивні та відапелятивні): Пє(т)ра(ш) *Борисєнѧ*, пор. *Боры(с)* Стары(и) (УПРД 496). Цей патронім не зафіксовано в історичному антропоніміконі Волині (Мутнік 26); Ма(р)ци(н) *Бутчєнѧ* (УПРД 494), особове ім'я *Бут* – 1) усічений варіант від *Голобут* (В. П. Шульгач); 2) видозміна слов'янського імені *Vohut* (Я. Свобода); 3) від *бут* 'чобіт', 'молода зелена цибуля' (Ю. К. Редько) та інші версії (докл. див.: Чучка 2011: 91); Стєпа(н) *Глуцєнѧ* (УПРД 494), антропонім *Глушко* < *глухий* за допомогою субстантивувального суфікса *-ко*. Таке утворення первісно мало значення 'глухувата людина' (Чучка 2011: 124); Ио(н) *Дратєнѧ* (УПРД 496), пор. дієслово *драти* 'розривати поверхню чогонебудь', 'обдирати (кого), здирати, дерти (з кого)' (Сл. УМ VIII, 200), *драта* 'гноблення, побори' (ЕСУМ 2, 40); Рома(н) *Жи(д)чєнѧ* (УПРД 496). Доіменна семантика антропонімоснови *Жид* у слов'ян пов'язана

на з дієсловом *ждатьи* ‘вижидати, чекати’, із кінця середньовіччя українці починають сприймати її як етнонім зі значенням ‘єврей’ (Чучка 2011: 186); Жда(н) *Муслєнѣнѣ* (УПРД 496), Ива(н) *Му(ш)лєнѣ* (УПРД 495), пор. *мусувати* ‘розмірковувати’, *мушляти* ‘метикувати, міркувати’, які, можливо, пов’язані з *мисль* або з *моцуватися* ‘з великим зусиллям щось робити’ (ЕСУМ 3, 541); Ыни(с)ко *Скалєнѣнѣ* (УПРД 495), пор. *скалити* ‘вишкіряти (зуби); примружувати (очі)’ < посл. **skaliti*, що пов’язане із *skala* ‘скала’, *ščelъ* (< **skelъ*) ‘щілина’ (ЕСУМ 5, 262–263); Грицко *Смєльчєнѣнѣ* (УПРД 494), пор. *смїлець*, *смїлок* ‘смїливець’ (ЕСУМ 5, 323); також: Дмитрѣ *Колпачєнѣнѣ* (УПРД 495), пор. *колпакъ* ‘вид головного убору’, перен. ‘про людину, яка носить на голові ковпак’ (Сл.УМ XIV, 198); Ма(н) *Ко(р)жєнѣнѣ*, пор. Па(н)ко *Ко(р)жѣ* (УПРД 495); Павел *Лєпєшєнѣнѣ*, пор. *Лєпєха* (УПРД 494); Ми(х)но *Паточєнѣнѣ* (УПРД 495), пор. *патока* ‘густа, цукриста речовина з крохмалю’ (ЕСУМ 6, 315); Пана(с) *Шашчєнѣнѣ*, Сє(н)ко *Шашчєнѣнѣ* (УПРД 495). 3-поміж значень лексики *шашка* (ент.) ‘вид бабки, Ephestera L.’, ‘вид хруща, Calandra granaria L.’, ‘вид сарани, Locusta L.’, можливо, суфіксальне утворення від звуконаслідувального кореня (пор. звуки, видавані хрущами, сараною) (ЕСУМ 6, 392); Ъ(ц)ко *Шишчєнѣнѣ* (УПРД 495); Ыни(с)ко *Богдановичѣ* (УПРД 494); А(н)дрє(и) *Нєкрашєви(ч)* (УПРД 496) < *Нєкраш* – результат регулярного фонетичного розвитку особового імені *Нєкрас* (основа *-крас-* указувала на вроду дитини, а префікс *нє-* заперечував цю ознаку й відвертав увагу недоброго ока від дитини) після приєднання до нього посесивного суфікса **-jъ* на українському ґрунті (Чучка 2011: 257); Ива(н) *Чєрє(н)кови(ч)* (УПРД 495), пор. *черенка* (орн.) ‘чирок-свистунок, Anas crecca L.’ (ЕСУМ 6, 303), ‘колодка (ножа)’ (Грінченко 4, 455–456); Ю(с)ко *Дуд(д)чи(ч)* (УПРД 495); Ла(в)рошѣ *Коши(ч)* (УПРД 494), пор. *кошъ* ‘плетений виріб господарського призначення’, ‘плетений виріб для ловіння і зберігання риби’, ‘військовий табір, обоз’, ‘пересувне житло кочових народів’ (Сл.УМ XV, 71) тощо;

в) апелятивні означення особи, що вказують на заняття, соціальне становище, місце проживання, етнічну належність: Ха(р)ко *Мо(с)-калєнѣнѣ* (УПРД 494), Михно *Ытаманєнѣнѣ* (УПРД 495); Са(х)но *Татаринови(ч)* (УПРД 496), Ма(с)ко *Царикови(ч)* (УПРД 495).

У досліджуваному реєстрі деривати від батьківського імені на *-ен(я)* утворюють ядро антропонімійної системи (41 дволексемна АФ, тобто 21% від усіх дволексемних імен), дериватів із суфіксами *-ович /*

-*евич* удвічі менше, а із суфіксом *-ич* лише три. Простий суфікс *-ич* за продуктивністю значно поступається складному *-ович / -евич*, оскільки утворює патроніми переважно від особових назв слов'янського походження (відапелятивних), спорадично – від імен церковного або чужомовного походження¹⁴. На меншу продуктивність цього суфікса в XVI ст. порівняно з *-ович / -евич* указувала й Р.Й. Керста¹⁵.

Засвідчено АФ *особове ім'я + особове ім'я батька*: Ку(з)ма *Дорошъ*; Мака(р) *Мєлє(х)*; Ива(н) *Чурило* (УПРД 495) < *Кирило*, пор. *Сзигуѣо* (1620 р.) (Мутнік 51), *Сзигуѣко* (1565 р.) (Керста 116); Гри(ц)ко *Микута* (УПРД 494), очевидно, варіант імені *Микола*, пор. *Иванюта*, *Мирута*, *Панюта*, *Сенюта*, *Яцута* (Керста 86). Наявні кілька дериватів від батьківського імені на *-ик*, *-'ук* у складі АФ *особове ім'я + патронім*: *Я*рошко *Мицикъ* (УПРД 495), пор. *Ми(ц)*, *Мици(к)* (УПРД 496), *Миц* (1578 р.), *Місук* (1620 р.) (Мутнік 59); *Ў*верко *Процикъ*, пор. *Процикъ* (УПРД 495); ім'я *Просук* (1563 р.) (Мутнік 69–70); *Є*до(р) *Пилюкъ* (УПРД 494). У “Реєстрі...” відзначено іменні варіанти *Пилєцъ* (1 фіксація), *Пи(л)ко* (4) (Реєстр 515), у словнику І.І. Трійняка з прізвищ, мотивованих варіантами імені *Пилип*, реконструйовано *Пилюк*, *Пиль*, *Пилько*, *Пильо*, *Пильок* (Трійняк 296); *Є*до(р) *Пинчукъ* (УПРД 495), пор. *П'єнко*, *П'єнко* < *Пионий* (ССУМ II, 280), на Волині зафіксовано іменний варіант *Рінко* (1548 р.) (Мутнік 59), у “Реєстрі...” засвідчено *Пина* (Реєстр 69), катойконім *пінчук* ‘виходець із міста Пінськ’ (Бірьла 324); А(н)дре(и) *Єдюкъ*, пор. *Єє(д)* Шуть (УПРД 495), *Chweduk* (1614 р.) (Мутнік 32).

Посесивно-патронімі суфікси *-ов*, *-ин* наявні лише в описових іменуваннях: Пє(т)рѣ, *Савчи(н)* зѣ(т); *Я*рмошѣ, *отамановѣ* синѣ; *Я*(ц)ко, *Пинѣ* зо(в) зѣ(т), а також *Єєде(ч)ко(в)* Ва(с)ко, *Романо(в)* зѣ(т) (УПРД 495), у яких, очевидно, поєднано іменування особи за батьком і тестем.

В антропонімній формулі *особове ім'я + прізвище* – *апелятивна характеристика особи* найповніше представлені назви за родом заняття чи професією (35 імен, або 18% від усіх дволексемних імен): Стасѣ *Барбирѣ* (УПРД 494), пор. *барберѣ*, *барбѣрѣ* заст. ‘цирульник’ (Сл.УМ II, 14), *Я*(с)ко *Бо(н)да(р)* (УПРД 494), *Є*до(р) *Га(и)дѣкѣ* (УПРД 496), *гайдукѣ* ‘солдат придворної служби’ (Сл.УМ VI, 182), Пє(т)ро(ш) *Го(н)ча(р)* (УПРД 495), Стасѣ *Ковалѣ* (УПРД 494), Стєпа(н) *Колє(с)ни(к)* (УПРД 495), А(н)дри(и) *Котли рѣ*, Бартушѣ *Кравєцѣ*, Миско *Крамарѣ*, Ко(р)ни(и) *Ку(ш)ни(р)*, *Є*до(р) *Ўли(и)никѣ*

(УПРД 494), А(н)то(н) *пасту(х)* (УПРД 495), Макси(м) *Рє(з)никъ*, Пилипъ *Солодо(в)никъ* (УПРД 494), Жда(н) *Чоботаръ* (УПРД 495), Павє(л) *Шабє(л)ни(к)* (УПРД 494), Ла(ш)ко *Швє(ц)*, Өєдо(р) *Ши(н)-ка(р)* (УПРД 495) та ін. Найчастіше в ролі другого компонента відзначено прізвисько *Швє(ц)*.

Зрідка лексичною базою слугують назви, що вказують: а) на етнічну ознаку: Срєми(и) *Литвинъ* (УПРД 495), **Л**(н) *Лга(х)*, Сташко *Мазуръ* (УПРД 494), Игнатко *Мо(с)ка(л)*, Ива(н) *Чє(х)* (УПРД 495); б) на соціальне та майнове становище: А(н)дри(и) *богарин(н)* (УПРД 494). Одне зі значень лексеми *богарин* ‘вельможа, знатний і багатий сановник при дворі володаря’ (Сл.УМ III, 45); Өєдо(р) *волны(и)*; Дими(д) *Со(ц)ки(и)* (УПРД 495); в) на місце походження або проживання: Сутько, Лє(в)ко *Дубро(в)ньє* (УПРД 495), Ө(с)тапко *Налу(ж)ны(и)* (УПРД 494), Иваню(к) *Залє(н)ски(и)* (УПРД 496), Матись *Свидєрски(и)* (УПРД 494) та ін.

Антропонімоформулу *особове ім'я + прізвисько* поділяємо на дві категорії: «*nomina personalia*» та «*nomina impersonalia*».

АФ особове ім'я + прізвисько – «*nomina personalia*» містить:

а) назви за зовнішніми ознаками: Гри(ц)ко *Бълє(н)ки(и)*; Игнатко *Вєлики(и)*, Игна(т)ко *Малы(и)* (УПРД 495); Өєдо(р) *Кривє(и)ко* (УПРД 494); **Л**рмо(ш) *Кудрикъ* (УПРД 495), пор. *кудрик* зменш. від *кудер* ‘локон, кудря’, ‘кучерявий або зігнутий кінець верхівки дерева’ (Грінченко 2, 319; ЕСУМ 3, 124), пор. *кудра* ‘кучерява жінка’ (Грінченко 2, 319; ЕСУМ 3, 124), те саме, що *кудла* ‘кудлата голова’ (Сл.УМ XV, 172); Ми(х)но *Лысы(и)* (УПРД 495); А(в)ра(м) *Руды(и)* (УПРД 494); Кузко *Стары(и)*; Иванъ *Хромца(к)* (УПРД 495), пор. *хромак* ‘кульгава вівця’ (Грінченко 4, 84); «поп при церкви Гаврило *Чо(р)-ны(и)*» (УПРД 495) та ін.;

б) назви за характеристикою поведінки: Лє(в)ко *Лоты(р)ка* (УПРД 495), пор. *лотръ* ‘бандит, розбійник’ (Сл.УМ XVI, 103), *лотр* ‘негідник, розбійник, грабіжник’, *лотра* ‘розпусниця’ (ЕСУМ 3, 293); Павє(л) *Пакало* (УПРД 494), пор. *пакати* ‘палити люльку’ – утворення від звуконаслідувального вигука *пак* (ЕСУМ 4, 257); Пана(с) *Пристряло* (УПРД 495), пор. *пристряти* ‘устрияти’ – очевидно, від псл. **strepati* ‘в’язнути, грузнути’ (ЕСУМ 5, 455); **Л**(ц)ко *Розы(и)гра* (УПРД 495), пор. дієслово *розігрувати* ‘розіграти’, ‘розігратися’, одне зі значень іменника *розигри* ‘розіграш’ (Грінченко 4, 45–46); Кури(ш)ко *Тиракало* (УПРД 495), пор. *тирикати* ‘погано грати на скрипці’,

‘торохтіти’, *теркотати* ‘торохтіти, видавати часті різкі звуки’ (ЕСУМ 5, 553), *теркотіти* ‘торохтіти’, ‘щебетати, цвірінчати’ або *тирятися* ‘поневірятися’ – запозичення з польської мови; *tyrać (terać)* ‘марнотратити, розтринькувати; поневіряти, знущатися’, укр. *теряти* ‘губити, втрачати’ (ЕСУМ 5, 571); Ми(х)но *Шко(д)ка* (УПРД 494), пор. *шкода* ‘пустун’ (ЕСУМ 6, 432); Θε(д) *Шутъ* (УПРД 495), пор. *шут* ‘глум, глузування; блазень’ (ЕСУМ 6, 495) та ін.

У складі АФ *особове ім’я + прізвисько* – «*nomina impersonalia*» предствлені такі розряди слів:

а) назви знарядь праці, предметів побуту та їхніх частин: «по(п) при це(р)кви, Ва(с)ко *Головє(н)ка*» (УПРД 496), пор. діал. *головенька* ‘головешка’ (Сл.УМ VI, 254), *голови́нка* ‘обгоріле поліно’ (ЕСУМ 1, 552); Павє(л) *Кло(ч)ко* (УПРД 494), пор. *клучокъ* діал. ‘прядиво з клоччя’ (Сл.УМ XIV, 125); Ва(с)ко *Пєлєнє(н)ка* (УПРД 494), пор. *пелена* ‘покривало, поділ; суцільний покрив’ (ЕСУМ 4, 331); А(н)дры(и) *Смушко* (УПРД 494), пор. *смушок* ‘смух; [покриття на небіжчика]’ (ЕСУМ 5, 332);

б) назви їжі: Па(н)ко *Ко(р)жъ*, Ма(с)ко *Про(с)ку(р)ка* (УПРД 495), пор. *проскурка* – змен. від *проскура* ‘просфора’ (Грінченко 3, 479);

в) назви музичних інструментів: Θεдо(р) *Ду(д)ка* (УПРД 495), Во(и)тко *Скри(п)ка* (УПРД 494);

г) назви тваринного світу: Ива(ш)ко *Кож(а)н* (УПРД 496). П. П. Чучка зауважує, що коренева фонема /о/ пов’язує цю назву з етимологічним гніздом лексеми *кожа*, тобто з прикметником *кожаний* ‘шкіряний’ (Чучка 2011: 199); Стє(ц)ко *Коцани(р)ка* (УПРД 495), пор. *коцобирка, кацабірка, кацабурка* ‘білка’, що, очевидно, пов’язане з *коцопир* ‘кажан’ як результат вторинного перенесення цієї назви на білку (ЕСУМ 3, 64); Θεдо(р) *Поло(з)ко* (УПРД 495), пор. *Полоз* – слов’янське особове ім’я прізвиського типу, утворене від назви частини саней або однієї з назв змія (Чучка 2011: 284); Ива(н) *Ракъ* (УПРД 495);

г) назви рослин та їхніх частин: Ива(ш)ко *Брє(ч)ка* (УПРД 495), пор. *брєчка* ‘дика гречка’ (Сл.УМ III, 71);

д) назви абстрактних понять: А(р)тишко *Свитло*, Па(р)хомъ *Свитло* (УПРД 494), Кли(м)ко *Шєлє(ст)ъ* (УПРД 495) та ін.

Деякі прізвиська мотивовані складними іменниками: Ива(н) *Тризу(с)ко* (УПРД 496), *Кривохижа* Дави(д), Лу(ч)ка *Замрибо(р)иць* (УПРД 495). Зокрема, прізвисько *Кривохижа* слугувало базою для патронімів:

Тишко *Кривохиження*, Хи(л)ко *Кривохиження* (УПРД 495), Ганє(ц) *Кривохижи(ч)*, Өєдо(р) *Кривохижи(ч)* (УПРД 496).

У реєстрі засвідчено 18 жіночих імен – це однолексемні утворення-андроніми переважно із суфіксом *-их(а)*, іноді з формантами *-(ая)*, *-к(а)*, *-ов(ая)*, похідні від чоловічих (християнських) імен, рідше прізвиць: *Бутчиха* вдова (УПРД 494), *Ва(ш)чиха* вдова, *Заха(р)чиха* вдова, *Игнатиха*, *Ка(р)пиха* (УПРД 495), *Лукашиха* вдова (УПРД 494), *Ма(и)бородиха* (УПРД 495), *Миха(и)лиха* (УПРД 494), *Павлиха*, *Пилипиха* вдова, *Сахниха* вдова; *Ку(н)чага* (УПРД 495), *Нико(н)чага* (УПРД 494), *Прончага* вдова (УПРД 495); *Ла(в)ры(ч)ка* вдова (УПРД 494); *Ко(н)дра(то)вага* (УПРД 496).

У документі трапляються й імена євреїв, які містять вказівку на етнічну належність: *Авнаръ жидъ*, *А(и)зи(к) жи(д)*, *Мошко жидъ*, *Рѣби(н) жидъ*, *Өро(и)ко жидъ*, *Өрои(м) жи(д)*, *Шлома жидъ*, *Шло(м)-ка жидъ*, *Сара жидо(в)ка* (УПРД 494) та ін.

Отже, антропонімікон реєстру підданих 1586 року м. Ямполя і прилеглих до нього сіл засвідчує переважання дволексемних чоловічих антропонімоформул *особове ім'я + патронім* із суфіксом *-ен(я)* та *особове ім'я + прізвисько* – апелятивна характеристика особи за родом заняття чи професією. Жіночі імена – переважно однолексемні андронімі утворення, у документі не засвідчено імен жінок-підданих. Аналізований чоловічий іменник складається загалом із християнських повних, усічених, усічено-суфіксальних і суфіксальних варіантів. 3-поміж іменних словотвірних варіантів найбільше суфіксальних дериватів із формантом *-к(о)*.

¹ *Мутік І.* Antroponimia Wołynia w XVI–XVIII wieku. Warszawa, 2010.

² Українське повсякдення ранньомодерної доби: зб. документів. Вип. 1: Волинь XVI ст. / Упоряд.: В.В. Безпалько, М.Б. Висотін, І.О. Ворончук та ін. К., 2014. С. 492–496.

³ *Чучка П.П.* Розвиток імен і прізвищ // Історія української мови: Лексика і фразеологія / Редкол.: В.М. Русанівський та ін. К., 1983. С. 607.

⁴ *Козлова Р.М.* Античная этнонимия *Ворάνοι, Αβραάκη, Βοροβόκοι* (лингвистический комментарий) // Студії з ономастики та етимології. 2014 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2014. С. 29, 39.

⁵ *Чучка П.П.* Там само. С. 597, 707.

⁶ *Керста Р.Й.* Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування. К., 1984. С. 71.

⁷ *Керста Р.Й.* Там само. С. 107, 132; *Мутік І.* Там само. С. 34–35; *Ящук Л.В.* Антропонімія Житомирщини XVI–XVII ст.: дис. ... канд. філол. наук. Житомир, 2008. Ч. II. С. 252; *Осташ Р.І.* Индекс власних особових імен // Реєстр Війська Запорозького

1649 року: Транслітерація тексту / Підгот. до друку: О.В. Тодійчук (голов. упоряд.), В.В. - Страшко, Р.І. Остап, Р.В. Майборода. К., 1995. С. 513.

⁸ Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття (Вступ та імена): конспект лекцій. Ужгород, 1970. С. 59.

⁹ Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. К., 1958. С. 13.

¹⁰ Керста Р.Й. Там само. С. 132; Мутік І. Там само. С. 22–23; Яциук Л.В. Там само. С. 252; Остап Р.І. Там само. С. 513.

¹¹ Пахомова С.М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах. Ужгород, 2012. С. 174–175.

¹² Худаш М.Л. З історії української антропонімії. К., 1977. С. 118–119.

¹³ Пахомова С.М. Там само. С. 179–180.

¹⁴ Гумецька Л.Л. Там само. С. 9.

¹⁵ Керста Р.Й. Там само. С. 19.

Скорочення

- АЮЗР – Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов [...]. К., 1859–1914. Ч. I–VIII.
- Бірыла – *Бірыла М.В.* Беларуска антрапанімія. 2: Прозвішчы, утворання ад апелятыўнай лексікі. Мінск, 1969.
- Грінченко – Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б.Д. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.
- Демчук – *Демчук М.О.* Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. К., 1988.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.
- ЖК 4 – Актова книга Житомирського гродського суду (1605–1606 рр.) // Збір. у ЦДІАК України. Ф. 11, оп. 1, од. зб. 4. 448 арк.
- ЖК 13 – Актова книга Житомирського гродського суду (1649–1650 рр.) // Збір. у ЦДІАК України. Ф. 11, оп. 1, од. зб. 13. 675 арк.
- Керста – *Керста Р.Й.* Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування. К., 1984.
- Реєстр – *Остап Р.І.* Індекс власних особових імен // Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту / Підгот. до друку: О.В. Тодійчук (голов. упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Остап, Р.В. Майборода. К., 1995.
- Сл.УМ – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Львів, 1994–. Вип. 1–.

- ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: у 2 т. / Ред. кол.: Д.Г. Гринчишин, Л.Л. Гумецька (голова), І.М. Керницький. К., 1977–1978.
- Трійняк – *Трійняк І.І.* Словник українських імен / Відп. ред. І.М. Железняк. К., 2005.
- УПРД – Українське повсякдення ранньомодерної доби: зб. документів. Вип. 1: Волинь XVI ст. / Упоряд.: В.В. Безпалько, М.Б. Висотін, І.О. Ворончук та ін. К., 2014.
- Фаріон – *Фаріон І.Д.* Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX століття (з етимологічним словником). Львів, 2001.
- Чучка 2005 – *Чучка П.П.* Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів, 2005.
- Чучка 2011 – *Чучка П.П.* Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород, 2011.
- Ящук – *Ящук Л.В.* Антропонімія Житомирщини XVI–XVII ст.: дис. ... канд. філол. наук. Житомир, 2008. Ч. II.
- Mytnik – *Mytnik I.* Antroponimia Wołynia w XVI–XVIII wieku. Warszawa, 2010.